

سیاست‌های زبانی ایران و روسیه در دوران معاصر

www.ketab.ir

دکتر بهزاد مریدی

استادیار گروه زبان شناسی و زبان‌های خارجی دانشگاه پیام نور

مه‌سیما مرادی

سرشناسه	: مریدی، بهزاد، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیاست های زبانی ایران و روسیه در دوران معاصر
مشخصات نشر	: شیراز: صبح انتظار، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۷ ص: جدول
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۵-۰۴-۴
وضعیت فهرست نویسی	: فیپای مختصر
یادداشت	: این مدرک در آدرس http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
شناسه افزوده	: مرادی، مه سیم، ۱۳۶۴-
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۶۲۵۱۹

نام کتاب: سیاست های زبانی ایران و روسیه در دوران معاصر
صفحه آرا: عظیمه زارع
طراح جلد: فاطمه تاجی
تیراژ: ۱۰۰۰
قطع: وزیری
تعداد صفحات: ۱۵۷ ص
ناشر: صبح انتظار
نوبت چاپ: اول
قیمت: ۱۲۰۰۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۸۵-۰۴-۴
ارتباط با ناشر: ۰۹۳۶۳۳۳۵۰۰۲

طبق قانون حمایت از آثار مولفین و مترجمین، تمامی حقوق جهت مؤلف و ناشر براساس قرارداد فی مابین محفوظ است و هرگونه کپی برداری ممنوع و پیگرد قانونی دارد.

۹	مقدمه.....
---	------------

فصل اول: تعاریف بنیادین

۱۴	سیاست.....
۱۶	سیاست‌گذاری.....
۱۷	سیاست زبانی.....
۲۰	برنامه‌ریزی زبان.....
۲۴	سیاست کلان قومی.....
۲۵	تعریف فرهنگ.....
۳۰	پلورالیسم فرهنگی.....
۳۱	خرده‌فرهنگ.....
۳۱	اقلیت‌های فرهنگی.....
۳۲	سیاست فرهنگی.....
۳۷	هویت.....
۳۸	انواع هویت.....
۳۸	هویت اجتماعی فرد.....
۴۳	هویت نژادی.....
۴۳	هویت قومی.....
۴۸	هویت زبانی.....
۴۸	هویت ملی.....
۵۲	همگرایی و واگرایی.....

فصل دوم: سیاست‌های زبانی حاکم

۵۴	وضعیت اقوام در کشور ایران.....
۵۵	ساختار قومی در کشور ایران.....
۵۷	مهم‌ترین اقوام ایران.....
۶۰	مؤلفه‌های هویت ملی اقوام ایرانی.....

۶۱	مؤلفه سرزمین
۶۱	مؤلفه زبان
۶۲	مؤلفه مذهب
۶۶	مؤلفه تداوم تاریخی و خاطرات مشترک
۶۷	مؤلفه نژاد
۶۸	وضعیت اقوام در فدراسیون روسیه
۷۱	مهم‌ترین اقوام در فدراسیون روسیه
۷۵	مؤلفه‌های اقوام فدراسیون روسیه
۷۵	مؤلفه زبان
۷۵	مؤلفه مذهب
۷۵	هویت
۷۶	ارتباط زبان قومی و هویت ملی
۷۹	ارتباط زبان ملی و هویت ملی
۹۰	تأثیرپذیری سیاست‌های زبانی ایران از دو غرب
۹۱	سیاست‌های زبانی و هژمونی فرهنگی
۹۳	سیاست زبانی
۹۳	سیاست زبانی اتحاد اروپا
۹۷	سیاست زبانی آمریکا
۱۰۰	سیاست زبانی فرانسه
۱۰۳	سیاست زبانی کشورهای آسیایی
۱۰۴	تجربه ژاپن
۱۰۵	تجربه کره جنوبی
۱۰۵	تجربه مالزی
۱۰۶	سیاست‌های زبانی فدراسیون روسیه
۱۱۰	رویکردهای سیاست زبانی فدراسیون روسیه
۱۱۱	سیاست زبانی کشور ایران
۱۱۲	سیاست زبانی دوره قاجار
۱۱۹	سیاست زبانی دوره پهلوی
۱۲۱	سیاست رضاشاه: ۱۳۰۵-۱۳۲۰
۱۲۴	رویکردها و ساختار
۱۲۶	تأثیر زبان بر ناسیونالیسم (ملیگرایی) ایرانی

۱۲۸.....	همگرایی و واگرایی بین اقوام ایرانی.....
۱۳۱.....	ارتباط سیاست زبانی و سیاست فرهنگی.....

فصل سوم: یافته‌های نوین

۱۳۵.....	
----------	--

منابع

۱۴۰.....	منابع فارسی.....
۱۴۶.....	منابع غیر فارسی.....

پیوست‌ها

۱۵۲.....	جدول شماره ۲ و.....
۱۵۷.....	جدول شماره ۳.....

www.ketab.ir

مقدمه

زبان پدیده‌ای پیچیده اما ضروری برای درک مفاهیم و انتقال آن است و در عین حال ساده‌ترین ابزار ارتباطی به شمار می‌رود. استفاده از فرصت‌های محلی، منطقه‌ای و جهانی و بهره‌گیری از امکانات تحصیلی و شغلی به خصوص در حوزه‌های علمی، فرهنگی و اقتصادی جهان مستلزم آشنایی با زبان است و تسلط به زبان برای تأثیرگذاری به جای تأثیرپذیری کلید اصلی موفقیت است. زبان علاوه بر اینکه نشان‌دهنده ساخت اجتماعی، محیطی و طبیعی است، نشان از ارزش‌های فرهنگی و ملی نیز دارد. این ساخت‌ها در جوامع بشری تا حدود زیادی معلول نوع نگرش دولتمردان و سیاست‌گذاران حاکم (یا دانشمندان علوم اجتماعی) در کشور است که سیر چگونگی و مکانیسم تأثیر زبان در جامعه را رقم می‌زنند. زبان در حوزه علوم انسانی و رشته زبان‌شناسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. زبان‌شناسی رشته‌ای همه جانبه است که علاوه بر مطالعات خاص زبان به جنبه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، زبان رایانشی و مسایل بسیار دیگر آن می‌پردازد و می‌توان گفت دریچه‌ای به درک و فهم بهتر مسایل در رشته‌های مختلف است. اگر زبان را یک واقعیت، رفتار و یا یک پدیده اجتماعی تلقی کنیم، آنگاه زبان به عنوان یک واقعیت اجتماعی مشمول قوانین حاکم بر واقعیات اجتماعی می‌شود. پس قوانین ایستایی جامعه و هم قوانین پویایی شامل آن است. توسعه اجتماعی و اقتصادی نیز در هر دو باب مطرح می‌شود. پس می‌توان زبان را در یک ساخت اجتماعی مورد تحلیل قرار داد و تأثیر آن را در یک جامعه بررسی کرد تا نقش آن در یک جامعه به خوبی مشخص شود. مطالعه زبان با این رویکرد در حیطه جامعه‌شناسی قرار می‌گیرد. جامعه‌شناسی زبان مطالعه ارتباط بین کاربرد زبان و ساختار جامعه است که در پی کشف ارتباط میان متغیرهای زبان‌شناختی (آواشناسی، واژگان و دستور زبان) و متغیرهای اجتماعی (جنس، سن، وضعیت و قومیت) است و به جنبه‌های زبان‌شناختی و اجتماعی زبان نیز می‌پردازد. پیتر ترادگیل در کتاب زبان‌شناسی اجتماعی می‌گوید: «زبان فقط یک وسیله ارتباطی درباره وضعیت آب و هوا و یا هر موضوع دیگر نیست، بلکه وسیله

ایجاد ارتباط با دیگر انسان‌ها و بقای آن ارتباط است». به عبارت دیگر، زبان بنیان اولیه و عنصر اصلی شکل‌گیری یک جامعه را تشکیل می‌دهد و بدون آن هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند به وجود آید و یا ادامه حیات دهد. علاوه بر این، زبان کارکرد هویت‌بخشی به جامعه و سخنورانش را نیز بر عهده دارد.

زبان از نظر اجتماعی دارای دو جنبه است: یکی ایجاد روابط اجتماعی و دیگری ارایه اطلاعاتی در مورد سخنگویان. این دو نکته نشان‌دهنده رابطه متقابل و نزدیک زبان و جامعه است.

حوزه‌های گسترده‌ای در زیرمجموعه زبان‌شناسی اجتماعی جای می‌گیرد که مباحث سیاست‌گذاری زبانی با نگاهی به ساختار قومیتی یکی از این مباحث است. نگاهی گذرا به وضعیت زبانی کشورهای مختلف در جهان امروز نشان می‌دهد که الگوی غالب نه وحدت و یکپارچگی که تنوع و گوناگونی قومی-زبانی است. به عبارت دیگر، الگوی تک قومی و تک زبانی در یک کشور بیشتر یک استثناست تا یک قاعده. این تنوع و گوناگونی شاید در کشورهای آسیایی و آفریقایی چشمگیرتر از اروپا و آمریکا باشد. با این همه، کمتر کشوری (اسلند) وجود دارد که تنها یک زبان در قلمرو آن رواج داشته باشد. تنوع زبانی و قومیت در ترکیب جمعیتی کشورها پدیده‌ای بسیار رایج، غالب و طبیعی است که از تحولات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و حتی نظامی مختلفی مانند مهاجرت‌ها، برخوردها، نظامی، جنگ‌ها و جابه‌جایی‌های مرزهای سیاسی و نیز شکل‌گیری حکومت‌های فدرال بوجود آمده است. تنوع‌ها و تفاوت‌های قومی-زبانی در کشورهای مختلف زمینه‌ای مناسب برای به‌وجود آمدن مسایل زبانی، اجتماعی و سیاسی گوناگون مانند انتخاب زبان‌های رسمی و ملی است. نگرش‌های تک‌زبانی و وحدت‌گرا در چارچوب کلی سیاست‌گذاری، برای حل مسایل زبانی است و الگوی به‌کار رفته در کشورهای مختلف در یکی از این چارچوب قرار می‌گیرد. رایج‌ترین این الگوها در انتخاب زبان رسمی، الگوهای تک زبانی، چند زبانی و ترکیبی است. در این کتاب، از میان کشورهایی که با مسئله تنوع قومی-زبانی روبه‌رو هستند جمهوری اسلامی ایران و

فدراسیون روسیه انتخاب شده‌اند تا به ساختارها و الگوهای زبانی غالب در آنها پرداخته شود. کشورهای ایران و روسیه، از مجموعه اقوامی تشکیل شده‌اند که با آداب و رسوم و زبان‌های مختلف گرد هم آمده‌اند طوری که این تنوع، موزائیکی از اقوام را به وجود آورده است؛ با این تفاوت که ایران در شرایط قومیتی یکسانی نسبت به روسیه بسر نمی‌برد و این مطلب در ادامه بررسی خواهد شد.

گردهمایی اقوام مختلف در ایران جمعیتی بالغ بر ۷۷,۱۲۹,۸۶۷ نفر را شکل داده است. (سرشماری ۱۳۹۰). متأسفانه در این سرشماری، درصد و جمعیت تشکیل‌دهنده اقوام لحاظ نشده است و منبع موثقی نیز در این خصوص در دست نیست.

مؤلفه‌های مهم در ادیان بسیار متنوع است؛ تنوع مذهبی در ایران آن گونه که در دیگر کشورها مشاهده می‌شود محسوس نیست اما با این حال، فرقه‌های مختلف اسلام از جمله شیعه، سنی، زیدی اهل حق و ... در کنار دیگر مذاهب مانند یهودی، زرتشتی، مسیحی، کلیمی و غره وجود دارند. در میان این اقوام به‌ندرت قومی یافت می‌شود که زبان مادری‌اش فارسی باشد. زبان‌های آذری، کردی، لری، عربی و ... از زبان‌های رایج در ایران است. با این وجود، از میان تمام این خرده‌فرهنگ‌ها^۱ و زبان‌های محلی تنها زبان فارسی از نفوذ و قدرت بیشتری برخوردار است و سال‌هاست که به عنوان زبان رسمی و اداری در ایران اب‌نقاده می‌شود.

فدراسیون روسیه کشوری است با وسعت ۰۱۵,۱۲,۴۰۰ کیلومتر مربع و دارای ۱۴۲/۸ میلیون نفر جمعیت، که به طور متوسط در هر کیلومتر آن هشت نفر زندگی می‌کنند. این جمعیت در ۱۰۶۷ شهر اصلی پراکنده شده‌اند. در برخی از شهرها از جمله مسکو^۲، سن‌پترزبورگ^۳، نیژنی‌نووگراد^۴، نووسیبیرسک^۵، سامارا^۶،

^۱ sub culture

^۲ Москва (Moscow)

^۳ Санкт-Петербург (St. Petersburg)

^۴ Нижний Новгород (Nizhny Novgorod)

^۵ Новосибирск (Novosibirsk)

^۶ Самара (Samara)

یکاترینبورگ^۱ و قازان^۲ جمعیتی بالغ بر یک میلیون نفر ساکن هستند. این جمعیت را ۷۹/۸٪ روس‌ها، ۳/۸٪ تاتارها، ۲٪ اوکراینی‌ها، ۱/۲٪ باشقیرها^۳، ۱/۱٪ چواش‌ها^۴ و ۱۲/۱٪ اقوام دیگر تشکیل می‌دهند (سرشماری ۲۰۰۲). دین آنها اسلام، یهودیت، کاتولیک رومی، پروتستان، بودایی و دیگر مذاهب روسی است.

در میان حدود ۱۴۱ زبان و لهجه رایج در این کشور، تا ۱۹۱۷، زبان روسی تنها زبان رسمی و اداری حکومت روسیه بود. در دوره اتحادیه جماهیر شوروی، سیاست زبانی نسبت به زبان‌های گروه‌های قومی مختلف، در عمل سیاست ثابتی نبود. با این وجود، دولت به برنامه‌ریزی و تولید الفبا و دستور زبان برای زبان‌های مختلف در سراسر کشور که صورت نوشتاری نداشتند، کمک کرد. با وجود اینکه هر یک از اجزای تشکیل‌دهنده جمهوری، زبان رسمی و اداری خود را دارا بود، اما مقامات دولتی بر یکسان‌سازی فرهنگی و استفاده از زبان روسی اصرار داشتند و پس از آن و در پی انحلال اتحاد جماهیر شوروی، در ۱۹۹۱، زبان‌های روسیه در بسیاری از جمهوری‌های جدید موقعیت خود را از دست دادند. در میان تمام زبان‌های روسیه، زبان روسی تنها زبان اداری باقی ماند. اکنون در کنار روسی، ۲۷ زبان دیگر نیز به عنوان زبان اداری در مناطق مختلف روسیه استفاده می‌شود. امروزه به بیش از ۱۰۰ گویش و زبان در روسیه صحبت می‌کنند. اما با وجود اینکه اکثر قوم و نژادی در روسیه زبان، خط و دستور زبان خاص خود را داراست ولی زبان روسی زبان آموزش، علم، اداری و در کل زبان رسمی کشور محسوب می‌شود.

اینکه کدام الگوی سیاست‌گذاری زبانی برای پیوند میان علق قومی و همبستگی ملی کارآمدتر است، مسأله مورد توجه این کتاب است.

۱. Екатеринбург (Yekaterinburg)

۲. Казань (Kazan)

۳. Bashkir

۴. Chuvash